

1896. gada 18. maijā, pusotru gadu pēc Aleksandra III nāves, Maskavā kronē viņa dēlu – pēdējo Romanovu dinastijas imperatoru Nikolaju II. Pilsētā izplatās baumas par bagātīgajām dāvanām, kuras jaunais patvaldnieks atvēlēs tautai. Cerot uz tām, Hodinkas laukumā sapulcējas vairāk nekā pusmiljons cilvēku.

Patiesībā cars saviem uzticamajiem pavalstniekiem grasās dāvināt vien prjaņikus, veģus, desas un alvas krūzītes. Tomēr izskatās – arī to visiem nepietiks. Pūlis kļūst nevaldāms. Dāvanu tīkotāju saspiesti vai kājām samīdīti, Hodinkas laukumā dzīvību zaudē vismaz divi tūkstoši cilvēku un vēl apmēram tikpat daudzi ir sakropļoti uz mūžu. Tomēr notikušais netiek uzskatīts par pietiekami svarīgu iemeslu, lai vakarā atceltu par godu kronēšanai paredzēto balli.

Tā, lūk, dejojot valse, nevis apraudot mirušos, trīssarpus gadus agrāk, nekā to vēstīs kalendārs, Krievijā sākas divdesmitais gadsimts. Ar bezjēdzīgiem upuriem un lāstiem, ar impērijas cienīgu bagātību un greznību, kas tika vairota uz miljoniem cilvēku nabadzības un posta rēķina.

Tam seko 1905., 1914., septiņpadsmitais, astoņpadsmitais, trīsdesmit septītais, četrdesmitais un daudzi citi gadi, kas nepazīst žēlastības pret tiem, kuriem iegādās piedzimt un dzīvot šajā laikā. Ar nāvi, asinīm un ciešanām, ar nebeidzamām alkām pēc brīvības un cilvēcības.

Tiesa, Baltijas guberņā, kas vēl arvien ir neatņemama Krievijas impērijas sastāvdaļa, divdesmitais gadsimts atnāk itin mierīgi. Turīgākie laucinieki iepērk zemi un pārceļas dzīvot saimnieku galā, gājējiem atvēlot kalpu galu. Rīgas iedzīvotāju skaits pēdējo simt gadu laikā pieaudzis desmitkārtīgi, bet pati pilsēta kļuvusi par modernāko visā impērijā.

Latviešus labprāt pieņem darbā dažādos amatos Krievijā, bet neļauj runāt latviski tēvzemē. Vismaz ne skolās un valsts iestādēs. Turklāt vairāk nekā puse no visas zemes gan Vidzemē, gan Kurzemē vēl arvien pieder vācu muižniekiem.

Bet tauta, lai arī tikko dzimusi, jau pamazām noslāņojas. Un turīgo latviešu saimnieku, muižu rentnieku un Rīgas pilsoņu dēliem, kas mācījušies ne tikai Tērbatā, Pēterburgā vai Maskavā, bet arī Rietumeiropā, vairs nepietiek ar teātra spēlēšanu, kordziedāšanu vai tautiskiem priekšlasījumiem latviešu biedrībās. Viņi noliedz pagātņi, jo oriģinālvalodās lasa vācu filosofus, britu politekonomistus un franču sociālistus. Viņi aizraujas ar Kārļa Marksa, Frīdriha Engelsa, Pļehanova un Ļeņina darbiem, aizvien biežāk pievēršdamies sociālisma idejām, tā paši sākdami kurt to uguni, kas vēlāk sadedzinās daudzus no viņiem.

Pāri paliks vienīgi pelni un pīšļi, kā arī viena no modernās pasaules skumjākajām leģendām, kas plašāk pazīstama kā divdesmitā gadsimta pirmās puses stāsts par piesmiesto karavīru.

Augusta Miķelsona otrreizējā piedzimšana

Viņš atvēra acis un pārsteigts ieraudzīja debesis. Nezin kāpēc tās nebija zilas un tālas, kā ierasts Vidzemē, bet gan pelēkas. Gluži kā noputējušas.

Un tikai tad, skatoties dīvaini sastingušajās pelēcīgajās debesīs virs galvas, kurās neredzēja nevienu mākonīti, Augusts Miķelsons apjēdza, ka nemaz neatrodas Vidzemē. Viņš gulēja stepē, netālu no Kamas ietekas Volgā un kādu pusjūdzi uz dienvidiem no Spaskas pareizticīgo sādžas.

Ja tagad paceltu galvu, to noteikti varētu redzēt. Pelēkās mājeles, kuru izdrupušās koka sienas vietvietām pielāpītas ar kleķi. Zedeņu žogus un apkaltušos ķiršus aiz tiem. Vēl vakar no rīta viņi izgāja cauri sādžai, brīnīdamies, ka tajā neredz nevienu suni. Nevienu pašu... Tiesa, arī cilvēkus neredzēja, bet tas nepārsteidza. Daudzas sādžas neaptverami plašajā Krievzemē bija ļaužu pamestas, un labākajā gadījumā tajās varēja sastapt pa kādam vecim vai vecenei. Bet tas, ka nebija suņu, tas gan šķita dīvaini. Parasti tie baros klīda pa puteklainajām ielām vēl ilgi pēc tam, kad bija aizgājis pēdējais cilvēks. Tātad suņi jūta tuvojamies nelaimi.

Aiz sādžas vienība ierakās tumšbrūnajā, izkaltušajā stepes mālā un sāka gaidīt čehu vienības, lai neļautu tām gar upes krastu apiet galvenos spēkus.

Ja tagad paceltu galvu, iespējams, viņš ieraudzītu ne tikai sādžu, bet arī apšu rindas Volgas krastā un ozolu audzes tālumā. Bet Augusts Miķelsons baidījās kustēties, jo patiesībā viņam vajadzēja būt mirušam.

Čehi parādījās ap pusdienas laiku. Retajiem šāvienu sprakšķiem pievienojās ložmetēji. Municija tika lietota taupīgi, jo kā vieniem, tā otriem nebija īstas skaidrības par pretinieku skaitu. Vienlaikus labajā pusē varēja dzirdēt dobru artilērijas dunoņu un gandrīz nepārtrauktu ložmetēju riešanu. Tur jau krietnu brīdi neviens netaupīja municiju.

Pirms piecām dienām 4. latviešu pulks, pēc Kazaņas krišanas ieejot Svijažskā, tikai par pāris stundām apsteidza čehus, tomēr ar to pietika, lai nosargātu pilsētu un, bruņuvilcienam “*Svobodnaja Rossija*” piepalīdzot, atsistu no tās balto flotili. Šodien abas V armijas grupas varēja pāriet pretuzbrukumā.

Pēc nesekmīga mēģinājuma izsist no steigā raktajiem ierakumiem ap pussimt vīru lielo latviešu vienību čehi atkāpās. Arī kaujas troksnis pa labi no viņiem, šķiet, pamazām attālinājās. Tas liecināja, ka tagad šo flangu neviens vairs nesedz un vīri, kas gulēja leļpus Spaskas sādžas, pamesti likteņa varā. Laikam jaunizceptās armijas štābā, uzvaras apreibināti, par viņiem vienkārši aizmirsuši.

Bija 1918. gada 11. augusts.

– Nekas, puīši... Gan būs labi. Ne jau pirmo reizi ar pīpi uz jumta, – rāpodams no vienas paseklās bedres uz nākamo, čukstēja Iskolastrela priekšsēdētājs Jūlijs Zariņš, kas izskatījās vairāk uztraucies nekā tie, ko viņš centās mierināt.

Tas arī saprotams. Vienībai viņš pievienojās pilnīgi nejauši Svijažskas stacijā, kur tikko bija ieradies no Novgorodas. Ieraudzījis strēlnieku vidū 4. latviešu pulka komisāru Pētersonu, Zariņš laikam nodomāja, ka strēlnieki dodas panākt galvenos spēkus, kas pilsētu jau bija pametuši. Par pavēli ieņemt pozīcijas Volgas krastā Iskolastrela priekšsēdētājs uzzināja tikai netālu no Spaskas sādžas, kad bija par vēlu vienatnē doties atpakaļ.

Pats pārpratuma vaininieks Pētersons ar durkli drūmi kapāja mālu un, grābdams putekļaino zemi saujās, lika to valnī ap vietu, kur gribēja ierakties. Zariņš ar savu šiverīgumu viņu kaitināja – un vispār, ņemot vērā stāvokļa bezcerību, pašlaik viss viņu kaitināja. Vai tāpēc viņš, Valmieras veikalnieka Pētersona dēls, saprazdams,

ka ilgāk no dienesta izvairīties neizdosies, jau pirms iesaukšanas armijā pieslēgās lieliniekiem un kļuva par vienu no aktīvākajiem aģitatoriem Vidzemē, lai tagad mirtu šeit – Pievolgas stepē? Vai tāpēc, būdams rezerves pulka strēlnieks, viņš sava uzvārda brāļa, daudz pieredzējušā boļševika Kārļa Pētersona mudināts, Latviešu strēlnieku 1. kongresā ierosināja izteikt neuzticību Krievijas domes deputātiem Goldmanim un Zālītim un nosodīt par to, ka viņi dibinājuši latviešu strēlnieku bataljonus? Zāle skaļi aplaudēja, kongress nosodījumu ierakstīja savā rezolūcijā, Kārli Pētersonu ievēlēja par Iskolestrela priekšsēdētāja vietnieku, un viņš devās uz Petrogradu aizstāvēt revolūciju. Runā, tagad Kārlis Pētersons esot Maskavā. Liels vīrs – sēžot vienā kabinetā ar pašu Trocki. Tur Maskavā visi ir varoņi, jo sevi pilnvarojusi sūtīt nāvē citus. Pētersons īgni caur zobiem nosplāvās un vēl niknāk sāka kapāt izkaltušo mālu. Trakoti negribējās mirt. Ne šeit, pie Spaskas, ne citur svešumā. Viens ir stāvēt pūļa priekšā un aģitēt par revolūciju, solot upurēt tās labā dzīvību, kā viņš bija darījis Vidzemē, pavisam kas cits – kopā ar saujiņu strēlnieku gaidīt ienaidnieka uzbrukumu un censties nedomāt par nāvi.

Pa to laiku ainažnieks Rūķu Jānis, izņēmis no maišeļa paiku, nesteidzīgi sāka ieturēties.

– Dulls esi, vai! – neapmierināti purpināja garais Kārlis, kurš atrodas starp Rūķi un Miķelsonu. – Trim dienām taču deva, ne tūlītējai apēšanai.

– A tu laikam gribēji, lai es čehiem atstāju, ja? Tagad nevis paika, bet patronas jātaupa. – Atlicis fiskaru, Rūķis sāka griezt plānās šķēlītēs mazmazītiņo speķa gabaliņu.

Nesteidzīgi pienākušie ienaidnieka papildspēki izvietojās tālumā aiz ozolu un liepu audzēm.

Jūtot speķa smaržu, Garajam sāka raustīties nāsis.

Rūķis, to redzēdams, viņu kaitināja:

– Eh, varētu uguntiņu iekurināt un tad tauciņus uz maizītes patecināt. Būtu pavisam cita garša.

– Ja jau tu saki, ka patronas, tad lai būtu patronas. – Arī Kārlis sniedzās pēc sava maišeļa. – Neba viņā saulē mūs kāds ar speķi cienās.

– Ej nu zini – varbūt cienās ar. Pagaidām neviens no mums tur vēl nav bijis.

Brīdī, kad Rūķis to sacīja, pamalē parādījās draudīgs putekļu mākonis, kas pamazām auga aizvien lielāks. Drīz, piespiežot ausi pie zemes, skaidri varēja saklausīt pakavu dunoņu.

Tā bija ģenerāļa Kapelas kavalērija, kas steidzās palīgā čehiem atkarot Svijažsku un Romanova tiltu. Kapelas komandā bija vismaz 400 zobenu un 2000 durkļu – apmēram tikpat, cik visā V armijā kopā. Bet tobrīd nevienam nebija laika par to domāt. Nevienam nebija laika prātot, vai tie, kas tur pašlaik brāžas pretī nožēlojamai, izkaltušai zemei pieplakušai strēlnieku saujiņai, tiešām ir visi četrsimt Kapelas kavalēristi vai arī tikai puse no tiem.

Jātnieku stāvi, sākumā tāli un siki, pamazām kļuva aizvien lielāki un draudīgāki. Neko neredzošām acīm putās nodzītie zirgi auļoja uz ierakumiem.

– Pielādēt! Tēmēt! Uguni! – komandēja Pētersons, tomēr zalve iznāca pašķidra.

Mirkli vēlāk sāka tarkšķēt ložmetējs un tam pievienojās daži atsevišķi šāvieni.

– Zalvē! Uguni! – pārskaities kļiedza Pētersons.

Šoreiz gandrīz visas strēlnieku šautenes norībēja vienlaikus, izsītot no ierindas vairākus jātniekus. Tomēr tūlīt pēc tam ložmetējs, kurš tagad vienīgais vairs būtu spējis apturēt satrakoto zirgu skrējieni, pārkarsis aizrijās un aplkusa. Visas pārējās skaņas pārmāca tuvojošās kavalērijas pakavu dunoņa.

Iskolastrela priekšsēdētājs Zariņš, nogūlies līdzās Rūķim un uzlicis uz ierakuma malas savu mauzeri, murmināja:

– Jāpielaiž tuvāk. Jāpielaiž pēc iespējas tuvāk.

– Aizveries! – Rūķis viņam uzkļiedza.

– Durkļus kaujai! – turpināja komandēt Pētersons. – Uz prie-e-e-kšu! – Tomēr pats kājās necēlās.

Tik un tā bija par vēlu. Jātnieki sprogainajās papahās jau atradās virs ierakumiem.

– Maitā-ā-ā! – izmisis iekliedzās kāds strēlnieks pa kreisi no Miķelsona.

Ar pāršķeltu vēderu krita zirgs. Auroja kavalēristi. Zobeni kapāja strēlniekus.

Mutē iesitās pliekana asins garša. Acīs grauzās pakavu saceltie putekļi. Un pēdējais, ko Miķelsons redzēja, bija tas, kā pa gaisu kopā ar Zariņa plaukstu aizlido mauzeris, kurš tā arī laikam nebija ne reizi izšāvis, bet no Jāņa Rūķa pārcirstā kakla šļācas tumšsarkanās asinis.

Pēc tam Augusts nezina kāpēc atcerējās speķa gabaliņu, kas tik kārdinoši bija uzdurts uz naža gala, un sajuta svilinošu sāpi, kas pāršķēla viņu no labā pleca līdz gurnam. Kaut kas kūpēdams izgāzās no vēdera. Laikam tās bija paša zarnas.

Kavalēristiem sekoja čehu kājnieki, kas ar durkļiem un laidēm piebeidza vēl dzīvos.

– Latvieši, – vāciski noteica brillains čehs.

– Jā, latvieši, – viņam piekrita kārns, tikai augumā mazāks vīrelis, no visa spēka iesperdams Pētersona rumpim, kamēr komisāra nocirstā galva plati ieplestām acīm skatījās uz to no ierakuma malas.

Skatījās, it kā vaicādama: vai tiešām tas ir noticis? Vai tiešām tas bija tā vērts? Pamest tēva mājas, sasieties ar lieliniekiem, aģitēt pret karu, lai pats nenonāktu frontē pie Rīgas... Un beigu beigās tagad atrast galu šeit, Volgas krastā, tatāru stepēs, tūkstošiem jūdžu no Vidzemes un tuviniekiem, kas tā arī nekad neuzzinās, kur trūdās pārvērtusies viņa miesa?

Augusts Miķelsons vēl aizvien nekustēdamies gulēja uz muguras un raudzījās pelēkajās debesīs. Skaļi zumēja mušas, oda pēc sakal-tušām asinīm un liķiem.

“Diezin cik ilgs laiks pagājis, kopš pāri aizbrāzās kavalērija un gar Volgas krastu aizgāja pēdējās čehu vienības,” viņš gurdi domāja.

Sprīžot pēc saules, kas atradās tikpat augstu debesīs kā pirms uzbrukuma, šķita – viss noticis nupat, pirms dažām minūtēm. Tomēr klusums, kas valdīja visapkārt, lika domāt citādāk. Pat artilērijas dunoņu tālumā vairs nedzirdēja. Vienīgi virs asiņainajiem liķiem

sīca mušas. Tātad kopš uzbrukuma bija apritējusi vesela diena, ja ne divas. Augusts gulēja un baidījās kustēties, jo lielo zilo mušu sīkšana apstiprināja – visapkārt ir vieni vienīgi mirušie. Turklāt – puisis skaidri zināja, ka arī viņam vajadzēja būt mirušam. Tieši tāpat kā komisāram Pētersenam, ainažniekam Rūķu Jānim, Iskolestrela priekšsēdētājam Jūlijam Zariņam, kurš tā arī visas kaujas laikā, šķiet, ne reizes neizšāva, un garajam Kārlim, ar ko viņš pēdējā laikā turējās kopā, jo abi izrādījās dzimuši vienā gadā un bija jaunākie rotā. Jā, viņam vajadzēja būt mirušam – tieši tāpat kā pārējiem vienības vīriem. Tāpat kā tiem, kuri ceļu līdz Kazaņai mērojuši no tagad tik tālās Vidzemes vai kurus mobilizēja pavisam nesen – šeit pat Krievijā.

Tagad viņi visi bija nokauti. Krituši cīņā par vispasaules strādnieku, zemnieku un zaldātu revolūciju. Ap pussimts latviešu puisi un vīru. Viņiem teica, ka šis ir pēdējais karš no visiem kariem uz zemes. Un viņi tam ticēja. Kāpēc lai neticētu, ja gudri cilvēki saka. Turklāt tas izklausījās tik skaisti. Kad būs sakauti baltgvardi un baltčehi, kad no Krievijas būs padzīts pēdējais buržujs, viņi sāks celt paši savu pasauli. Pasauli, kur valdīs taisnība un darbs, bet visi cilvēki būs biedri un brāļi. To redzot, arī pārējās tautas sacelsies pret saviem apspiedējiem un sekos lielās, varenās Krievijas paraugam. Līdz visas tautas būs brīvas. Arī Latvija. Nebūs kungu, nebūs kalpu. Muižnieki, buržuji un visi pārējie darbaļaužu asinssūcēji būs noslaucīti no zemes virsas uz mūžīgiem laikiem. Un tāpēc bija vērts karot. Pat ja kādam no viņiem nāksies iet bojā. Bet nu bojā bija gājuši visi. Ka varētu notikt arī tā, neviens pirms tam nebija iedomājies.

Kāpēc tā notika? Kas pavēlēja komisāra Pētersona vienībai ieņemt pozīcijas stepē, leļpus Spaskas ciemam, lai aizkavētu čehu uzbrukumu?

Jaunajai V armijai, kuras sastāvā ietilpa pieci latviešu strēlnieku pulki, todien, kad tika dota šī pavēle, vēl pat nebija sava štāba. Tātad nebija ne savas stratēģijas, ne taktikas, ne arī kaujas plāna. Revolūcijas vārdā pavēles deva visi, bet par to sekām neatbildēja neviens.

Un zīmīgi, ka visskaļāk kļiedza tie, kas nesen no ierindas zaldātiem vai klāja matrožiem bija ievēlēti par komandieriem. Savukārt latviešu strēlnieki jau kopš četrpadsmitā gada bija raduši izpildīt pavēles, daudz nedomājot, kas tās deva – savējie vai svešinieki. Svarīgāks par visu bija mērķis, kuram tie ik reizes nešaubīgi ticēja.

Tā viņi klusēdami gāja uzbrukumā Ziemassvētku naktī. Tā, dzīvību nežēlodami, sargāja Rīgu. Tā tagad cīnījās par revolūciju.

Armijas štābu izveidoja tikai nākamajā dienā – 12. augustā, kad visi vienības vīri jau bija beigti. Savukārt to, kur un kā gājuši bojā četrdesmit astoņi latviešu strēlnieki, izdevās noskaidrot vienīgi augusta beigās, kad pretinieks atkāpās pāri Svijagas upei un haoss, kas valdīja Pievolgas stepēs pēc Kazaņas krišanas, pamazām tika likvidēts. VCIK Maskavā paziņoja, ka visa zeme ir vienota kara noņemne, un nodibināja Republikas Revolucionāro kara padomi, bet dažas dienas vēlāk par Padomju Krievijas Bruņoto spēku virspavēlnieku iecēla bijušo 5. Zemgales pulka komandieri, pulkvedi Jukumu Vācieti.

Lēni un uzmanīgi pacēlis roku, Augusts Miķelsons saudzīgi pieskārs savām krūtīm. Tad laida to zemāk – pāri vēderam. Nekas nesāpēja, nebija ne brūces, ne asiņu. Lai gan viņš skaidri atcerējās, ka bija redzējis asinis, kas izšļacās no zobena pāršķeltā vēdera, pirms, sāpju plosīts, nokrita pie zemes. Tagad pat frencis bija pilnīgi vesels. To nevarēja izskaidrot, bet viss liecināja, ka viņš šodien piedzimis no jauna. Jā, tas bija brīnums, bet laikam pats Dievs bija par viņu apžēlojies, ļaudams Augustam te, stepē, netālu no Volgas, piedzimt otrreiz.